

SIYASET-İ ŞER'İYYE KAVRAMI VE İSLAM DÜŞÜNCESİNDE DİN-SİYASET İLİŞKİSİ

Ayőegöl DEMİRCAN

Siyaset ve Diplomasi Akademisi

İHTİSAS
AKADEMİ

Siyaset-i Şer'iyye kavşallaşması ,literatürde yer aldığı üzere "bir topluluğun başına geçmek, onların işlerini yararlarına olacak biçimde yürütmek" ve "şeriatın mücade ettiği "siyaset ve şer'iyye kavramlarından oluşmaktadır. Kelimelerin kökenlerine indiğimiz zaman Cengiz Han'a kadar ulaşmak muhtemeldir .Ünlü Cengiz Han yasalarından ,sürece dahil olan siyaset kavramı: Türk toplumlarında evrilmesi ve Büyük Selçuklu Devleti'nin İran-Fars kültürüyle tanışması ile beraber yapılmaya başlamıştır .İbn Tağrıberdi'nin naklettiğine göre Cengiz Han askerlerine üç düzen emretmiş ve işlerinde üç temel ilkeyi esas almıştır.¹ Böylelikle özellikle islamiyetin yayılması ile beraber gerçekleşen Türk-Arap kültürü farklı coğrafyalar üzerindeki kültürel etkisiyle harmanlanarak önce se-yasa ardından bugünkü kullanım biçiminde ki siyaset kavramına bürünmüştür. Buradan anlaşılan o ki yalnızca arap islam etkileşiminden değil, Orta Asya'ya kadar uzanan bölgesel bir etnik birleşim söz konusudur. Ancak baktığımız zaman Siyaset-i Şer'iyye kavramının kullanılmaya başlanması 1300'lü yıllara kadar dayanmaktadır.

Siyaset ve şeriat ilişkisi, İslam dini yayılma sürecinden Osmanlı Devleti modernleşme dönemine varıncaya kadar hiçbir zaman yönetim ihtivasından ayrılmamıştır.Aksine kamu otoritesi kapsamında yasama faaliyetleri ekseriyetle islam fıkhı/ şeriat süzgecinden geçirilerek payidar olmuştur. Bu bakımdan gerek Türk islam alimleri ve ulaması gerekse Osmanlı Devleti gibi pek çok etnik unsuru içinde barındırmış olmasına mukabil, bu tarz bir ayırım gözetilmemektedir. Özellikle de Siyaset-i Şer'iyye ve siyaset kavramlarının aynı anlamlarda kullanıldığını ve "nasların açık beyanı bulunmayan konularda yönetimin takdir yetkisi olarak"² tanımlarda da aynı şekilde verilmektedir. Efendimiz'in vefatıyla beraber gelen liderlik ve imamet tartışmalarının sonucunda da devlet ve dinin aynı ekseninde bir bütün olarak-ele alındığını görmekteyiz. Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından kısa bir süre önce imamlık makamını ve vefatından sonraki süreçte Hz. Ömer'in önderliğinde liderliğin Hz. Ebubekir (r.a)'a verdiği pek çok İlm-i Kelam kaynaklarında yer almaktadır .Ancak siyaset ve şeriat ilişkinin imamet ve liderlik seçimlerinde tartışmaya zemin hazırladığı söz konusu değildir. Oluşan tentik ve ayrışmalar tamamıyla imamet seçiminde kullanılan yöntemlerden kaynaklı spekülasyonlardan oluşmaktadır. Hz. Ömer(r.a)'ın hilafeti ise "Hz. Ebubekir'in (r.a) vefat edeceğini anladığında, Hz.

12 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi /H.Yusuf Apaydın-Siyaset-i Şer'iyye: 37. Cilt Syf:300 Şükrü Özen-İstislah TDV Syf:387 Ömer'in(r.a) kedisine halef tayin etmeyi düşünmüş

ve bu düşüncesini açıklayarak bazı sahabeler ile istişare etmiştir."¹

İslam siyaset düşüncesinde pek çok alim ve fakihin de bu hususta delilleriyle beraber açıklamaları haizdir. Özellikle yazının ana karakteri Dede Cöngi'nin siyaset anlayışına etki eden 11. yy İslam alimlerinden Gazali siyaset ve şeriatın yek vücut olarak gösterilmesinde birçok payı vardır . Gazali siyasetin dayanağını din ,hukuk,adalet ve münzevi bir yaşam (uzlet) zeminine oturmaktadır . İlkesel olarak siyaseti dine ve hukuk naslarına mecbur olduğunu nitelendirmektedir .Nedeni ise Osmanlı Devleti örneğinde olduğu üzere farklı din,ırk ve dil kollektiviterin aynı coğrafyada yaşamayı dini ve hukuki kaynakların aynı ekseninde bir arada tutabilme gücüne sahip olduğundan, siyasi otoritenin (devletin) ayrı bir merkez içine dahil olması, dayanıksız sac ayaklarını oluşturacağını vurgulamaktadır." Gazâli, bu görüşleriyle yegâne kanun koyucu olarak Allah'ı, peygamberini, halifeleri, sıdık ve kadıları kabul ettiğinden, Kuran ve sünnet Gazâli siyasetinin temelini teşkil etmektedir."²"Bu bağlamda da" Gazali dünya ve ahiret selametini sağlayan siyasetin dört mertebede olduğunu söyler .Bunlar : Hz. Muhammed 'in (s.a.v) siyaseti,halife-melik-sultanların siyaseti,alim ve ariflerin siyaseti, vaizlerin siyaseti"³ dir.

İslam şafii ekolünün önde gelen isimlerinden Habib el-Maverdi el-Basri el-Mısıri eş-Şafii (974-1058) kamu otoritesi ve hukuk ilişkisinde pek çok eser vererek 11.yy önde siyaset ve şeriat ilişkisi üzerinden okunulan ,dönemin önde gelen alimlerinden olmuştur. İnsan ve toplum ilişkisi içinde özellikle Platon ve Aristoteles gibi yunan filozoflarından etkilendiği devleti tanımla biçiminden anlaşılmaktadır. Düşünce sisteminin temelinde din olan Maverdi'nin baktığımız zaman görüşleri de Gazali'den pekte farklı olmamakla birlikte oda siyaseti din, hukuk ve adalet üzerine bina etmiştir. Önemli eseri El-Ahkam Es-Sultaniyye ilk bölümünde yer alan "Allah'ın, Kuran ve Hz. Peygamber aracılığıyla dünya hayatında olması gereken kaideleri bildirdiğine" değinirken aynı zamanda Mâverdî, "kaide ve kuralların, siyasi ve idari işlerin yürütülmesi de dâhil, İslâm toplumunun bütün ihtiyaçları için yeterli olduğunu belirterek, devlet kurumuyula ilgili bütün kaidelerin dinden kaynaklandığını öne sürmüştür"⁴.

1- Dr. Halit Çil-Hz.Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği /Timaş 2021; Syf:40

2- Fahrettin Korkmaz-Gazali'de Devlet / TDV 1995 ; Syf:43

3- Dede Cöngi-Şer'i Siyaset / Asım Cüneyd Köksal(Mehmed Arif Efendinin İlave Ettiği Mukaddime<86:62>) İlke 2019

4- Dr. Osman Zahid Çifçi -Mâverdî Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi /El- Maverdi El-Ahkam Es-Sultaniyye Ahmed Mubârek el-Bağdâdî, Kuveyt: Dâru İbni Kuteybe, 1989, Syf: 1-2

İslam hukukunun ve siyasetin birbirinden ayrılmaz bir bütünlükte olduğu İslam alimleri ve düşünürleri aynı zamanda Hulefa-i Raşidin döneminde de açıkça vurgulanmaktadır. Yasaların bu kapsamda şeriata uygunluğu kolektif kimlik ve sembollerin çeşitliliğine ters düşmemekte ; aksine devlet başkanının toplumu aynı noktada bütünleştirmesine katkı sağlamaktadır.

Dede Cöngi'ye Göre Siyaset-i Şer'iyye Tanımı ve Kapsamı

16. yy Osmanlı Devletinin önde gelen hukukçularından biri olan Dede Cöngi 'nin ⁷ hayatı (ö. 975/1567) devlet içinde önemli gelişmelerin ve olayların yer aldığı bir zamana denk gelmektedir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde de devam eden şer'i ve örfi hukuk nizamına ek olarak tahsis edilen kanunlar, devrin fetih hareketleriyle beraber coğrafi sınırlarının genişlemesinin yanında , hukuki açıdan da önemini vurgulamaktadır. Ancak bu yazımızın devamında bizim için önemli olanın kanunların ne olduğundan çok kim tarafından ne şekilde verildiği olduğu için kanunların ne olduğuna değinilmeyecektir.

Osman Devleti kanun sisteminde adaletin ön planda olduğu, şer'i hukuk sisteminin yanında örfi hukuk sisteminin de yer almasından anlaşılmalıdır. Buna binaen Halil İnalçık'ın "Gerçekten tamamıyla hususî şartlar altında gelişen Osmanlı Devleti, şeriatı aşan bir hukuk nizami geliştirmiştir. Buna imkan veren prensip ise, örf, yani hususî manada hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak şeriatın şumulüne girmeyen sahalarda kanun koyma salahiyetidir. Bu da doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam manasıyla mutlak bir mevki kazanması, devlet menfaatlerinin her şeyin fevkinde sayılması suretiyle tahakkuk edebilmiştir. İşte İslam devletinde bu merhaleye, daha Osmanlılardan önce kurulmuş Müslüman Türk devletleri vasıtasıyla erişilmiş bulunuyordu. Şeriat yanında kanun ve örf, yani sırf hükümdarın iradesinden doğan ayrı bir hukuk düzeni prensibi, Osmanlılardan önce Türk-İslam devletlerine tamamıyla yerleşmişti."⁸ açıklaması Osmanlı Devleti'nde adaletin önemini vurgulamakta yeri büyüktür. Devletin üç kıtaya yayılması Cihan İmparatorluğu hükmüne erişmesiyle beraber peşi sıra gelen isyanları bastırmak pekte kolay olmamaktadır . Nizamı korumak ve sükuneti tayin etmek dönemin önemli sorunlarından biri olmuştur. Bu kapsamda örfi kanunların gelenek ve görenek değerlerini koruma ya da aktivitesini devam ettirmekten ziyade, adaletin sağlanması hususunda ki istikrarın korunması şeklinde açıklamak en doğrusudur.

78 Dede Cöngi: Hayatı ve eserleri için bkz: TDV-İslam Ansiklopedisi ; 9.Cilt syf:76-77

Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları", Ankara Üniversitesi SBF, C: XIII, Ankara, 1958, s. 217- 218

Ancak çıkan tartışmalar her ne kadar örfi hukukun yanında şer'i hukuk sisteminin yer almasında kaynaklı olsa da aslında bu tartışmaların kaynağında iktidarın kanunların belirlenmesini asli mercii olmasından kaynaklanmaktadır. İslamiyet sonrası Türk devletlerinde, islam dinin bir şartı olarak islam hukukunu benimsemeleri ve uygulamaları tartışmanın laiklik/sekülerlik üzerinden ilerlemesine neden olmuştur. Nitetim aksileştirilen yahut arka plana atılan husus devlet başkanının, islam hukukunu olduğu gibi alması ve dönüştürülmeden kullanılmasından doğan yanlışlıklar olarak nitelendirilmektedir. Baktığımız zaman "altı asırlık bir süre içinde ihtiyaç duyuldukça bu hukukî yapıda gerekli değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır"⁵ ve yine "bunu yaparken İslam hukukunun devlet başkanına tanıdığı geniş takdir ve düzenleme yetkisinden istifade etmişlerdir. Hükümdarlar tarafından konulan hukukî esasların genel kanunnameler halinde bir araya getirilmiştir. "⁶ Şerif Mardin ise Osmanlı Devleti'nde hukukun kaynağını şeriat ve kanun olarak nitelendirmiş ve devamında kanunun sultanın iradesiyle belirlenen dünyevî (seküler) nizam olduğunu söyler.⁷ Dolayısıyla her ne kadar kamu otoritesinin şer'i hukukta kaynağı islam hukuku esasları (Kur'an-ı Kerim, sünnet,kıyas,icma)olsa da örfi hukuk kaynağını salt padişahın iradesine dayandırılması toplum hiçe sayma anlamına gelmektedir. Özeldde Osmanlı Devleti hukuk sistemine bakıldığında örfi hukukun şer'i hukuk zemininde olduğu görülür. Bu durumu ne sekülerlik olarak atfetmek ne de yalnızca yöneticinin iradesine dayandırmak yanlış bir çıkarım olmasına neden olmaktadır.

Tam da bu noktada konunun kapsamını inceleyen Dede Cöngi için siyaset tanımlamasını "... fesadın kökünü kurutmak amacıyla, hakkında şer'i hüküm bulunan bir suçun cezanın ağırlaştırılması"⁸ şeklinde ele alınır. Siyasetin muhtevasının artırılarak şeriatle eş güdümlü olmasına vesile olmuştur.Naslarda da yer alan -suçlar- cezaların verilmesi toplumun aşırıya kaçan,ölçülü olmayan ve islam hukuk çizgisinden uzaklaşıp bozulmanın önüne geçilmiştir.

5- Abdullah Sabit Tuna -Osmanlı Siyasetname Geleneği içinde Dede Cöngi'nin Yeri ve Eserinin Önemi / 2011

6- Halil İnalçık, "Kanunnâme", DİA, 2001, C: XXIV, s. 336

7- Şerif Mardin-İyiler ve Kötüler <Çev: Mustafa Özel, Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine içinde,>1996 Syf:409- 410

8- Dede Cöngi-Şer'i Siyaset <Çev: Asım Cüneyd Köksal -Ilke >, 2019 Syf: 67 13 Dede Cöngi-Şer'i Siyaset <Çev: Asım Cüneyd Köksal -Ilke >, 2019 Syf: 67

Dede Cöngi bu kaynağını hanefi fakih Baberti'den (d. 710/1310 - ö. 786/1384) nakletmektedir. O da kendisi gibi fakih ve aynı zamanda allâmetü'l-müteahhirîn (muhakkiklerin sonuncusu) dur. Ancak bakıldığında Siyasetin iki çeşidinin, Adil Siyaset-Zalim Siyaset, olmasından kaynaklı doğan sorunlar vardır. Bu sorunların ana karakteri ise siyasetin kişilerce uygulanması nedeniyle akli bir takım karışıklıklara zemin oluşturmaktadır. Dede Cöngi'de burada adil siyasetin uygulanması gerektiğini, böylelikle sosyopolitik karmaşıklığın bertaraf edileceğini ve şeriatte hakkı açığa çıkaracak olanın siyasetin bu çeşidinin olacağını vurgular¹³. Onun adil siyasete dayandığı nokta Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Bu noktada Dede Cöngi'nin de Siyaset'i Şer'iyye kökünün yalnızca hanefi mezhebine dayandırmak noksanlık oluşturacaktır, yaşadığı dönemin bu hususta büyük ehemmiyeti mevcuttur. Esasında 13. yüzyılın önemli tartışma konularıyla ortaya sefeli alimi olan İbn-i Teymiyye'nin (ö. 1328) çıkan "es- Siyasetü's Şer'iyye" eserinin arapçaya çevrilmesi ; hukuk kaynağında şeriat olsada Dede Cöngi'den ayrıldığı belki de en büyük iki nokta: Şeriatın kaynağının Kur'an-ı Kerim, hadis ve sünnet olarak ele alması ve devletin en az bir hükümdar tarafından yönetilmesi gerektiğini belirtmesidir. Bu nedenle Dede Cöngi Efendi'nin böyle bir eser yazması bir ihtiyaç ve gerekliliğin bir sonucu olsa gerektir.⁹

Dede Cöngi Düşüncesinde İktidar ve Hukuk İlişkisi

Bugüne kadar çoğu yazar İslam'ın, devletin tanımı ile alakalı herhangi öngörüsünün olmadığını ve grek -doğu etkileşimiyle klasik İslam düşünürlerinin , devletin nizamı ile alakalı tanımlamalar yaptığını vurgulamıştır; ancak Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde Hz. Muhammed'e (s.a.v) devlet yönetimiyle ilgili ayetlerin indiğini biliyoruz. "Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.¹⁰" Ayetten de anlaşılacağı o ki : İslam öncelikle olarak hem adaletin tahsis edilmesi aynı zamanda devletin adaletin tayin edilmesi için yetki ve görevleri sırasıyla Kur'an-ı Kerim ,hadis ve sünnetler ile öğretmiştir. Ayrıca ayetin indiği döneme de bakacak olursak Hz. Muhammed'in (Us.a.v) Uhud Savaşı zamanında hem müminlerin lideri olması hem de imamet sahibi olduğu anlaşılmalıdır, öncesinden Akabe Biatında taraflarından

birinin liderliğine sahip olması iktidarlık meşruyetinin sembolüdür. İnsanların ,Allah'ın(c.c.) yeryüzündeki halifesi olması dolayısıyla da suçluların cezalarının siyasallaşması pekte doğrudur. Dede Cöngi'nin bu husustaki beyanı "... siyasetin meşruyetinin Kitab ve Sünnet tarafından desteklenmesinin birçok yönü olduğunu ve buhusta ki müracaat yerinin ise Trablusi'nin Muinü'l-Hükkam'ına müracaat olunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bakımdan hanefi mezhebi fıkıh alimi Alaeddin et-Trablusi'nin (ö. 844/1445'ten sonra) eserinin üçüncü bölümünde yer alan es-Siyaset-i Şer'iyye de "devletin idari işlerinde Siyaset-i Şer'iyye ile amel etmenin meşruyetine itiraz eden fakih olmamıştır. Siyaset-i Şer'iyye hakkında ayet sünnet rivayet edilmeyen konularda, yargılamada insanların kendileriyle iyiliğe ulaşma ve kötülükten uzaklaşma tarzıdır"¹¹.

Sonuç

16. yüzyıl Osmanlı Devleti önemli fakihlerinden Dede Cöngi ,Şer'i Siyaset eserinde genelde hukuk muhtevaliyatında özelde ise kadıların yetki genişliğini kaleme almaktadır . Bu kapsamda eserinde kamu otoritesi ve hukuk ilişkisi zeminindeki bulgular kısıtlı olmakla beraber ;kendisinden önce yaşamış olan (özellikle Maverdi ve Trablusi) alimlerin eserlerini delil olarak kullanmakta ve konu bu perspektifle ele almaktadır . Eserin maksadından anlaşılacağı üzere Dede Cöngi yaşadığı dönemin hukuksal problemlerine çözüm aramakla eserini neşretmiştir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti toplumunun hukuksal zemindeki somut tartışmalardan ziyade ,felsefik bir dayanağı olduğuna inanılan ve bu yolda siyasetin şeriatla birleştirilerek hayata geçirilmesinin ve özellikle modern dönemin kapılarını Şer'i Siyaset'e açma yolunda hazırlık aşamasında olan eserin ilk aşaması (hazırlık) niteliğindedir. Ancak bu durumu şekillendirmede, dönemin tarihsel ihtivasını ele almakla beraber -sosyolojik durumunun analiz edilerek -sosyo politik bir çıkarımda bulunmak gerekmektedir.

9- Derin Terzioğlu, "Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye'nin Siyasetü's Şer'iyye'sini Osmanlıcaya Kim(ler) Nasıl Aktardı?"

10- Haşır:7/547

11- Hasan Doruk Alaeddin Trablusi'nin Eseri Muinü'l Hükkam'ın Siyaset-i Şer'iyye Açısından Tahlili (YLT) ; 2019 Syf:75

İHTİSAS
AKADEMİ
